
This is an electronic reprint of the original article.
This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Pere, Pekka

Tietopaketti vieraannuttamisesta ammattilaisille

Published in:
SOSIAALILÄÄKETIETEELLINEN AIKAKAUSLEHTI

Julkaistu: 18/12/2023

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Please cite the original version:
Pere, P. (2023). Tietopaketti vieraannuttamisesta ammattilaisille. *SOSIAALILÄÄKETIETEELLINEN AIKAKAUSLEHTI*, 60(4), 478-482. <https://journal.fi/sla/article/view/131689/89368>

This material is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Tietopaketti vieraannuttamisesta ammattilaisille

Erotessa moni vanhempi tietoisesti tai tiedostamattaan vieraannuttaa lasta toisesta vanhemmastaan. Ensi- ja turvakotien liitto ry (ETKL) on julkaissut sosiaali-, terveys-, kasvatus- ja oikeustieteen ammattilaisten avuksi tietopaketin ”Tunnista, puutu ja auta – opas vieraannuttamisen tunnistamiseen ja perheiden auttamiseen” (1). Opas on tervetullut ja ansiokas.

Oppaan 85 sivua on jaettu yhdeksään lukuun, joilla kullakin on omat kirjoittajansa. Oppaan ovat toimittaneet ETKL:n työntekijät Johanna Vaitomaa, Susanna Rautio ja Päivi Hietanen. Vaitomaa on Turvassa-hankkeen projektipäällikkö. Useimmat kirjoittajista ovat ETKL:n tai sen Turva-hankkeen työntekijöitä. Kirjoittajista akateemisesti erityisen meritoituneita ovat oikeuspsykologian dosentti Taina Laajasalo ja lastenpsykiatrian professori Ilona Luoma (viides luku).

Esipuhe (”Lukijalle”) yllättäneet monet: Vieraannuttaminen on väkivaltaa, jonka kohteet ovat jääneet vaille sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten apua. Avun tarjoamisen sijaan he ohjaavat vanhemmat oikeuteen. Siellä on edessä seuraava vastoinkäyminen. Oikeuden päätöksen (oppaassa ”lain”) toteutumista ei valvota eikä sen noudattamatta jättämisestä seuraa rangaistusta. Lukijan uteliaisuus herää muutenkin: Vieraannuttamisen todetaan olevan paljon laajempaa ja monitahoisempaa kuin kirjallisuudessa on kuvattu.

Avausluvussa kuvataan tuloksia kyselystä, jonka ETKL osoitti laajalle joukolle perheitä kohtaavia ammattilaisia. Vastaajista neljä viidesosaa kohtasi työssään vieraannuttamista tai vieraannuttamiseen viittaavia väitteitä tai epäilyjä. Silti vastaajilta puuttuivat työkalut ja työkäytännöt vieraannuttamistilanteisiin. Ammattilaisia varoitetaan: He saattavat tiedostamattaan jopa tukea vieraannuttajaa. Nopeat arviot ja johtopäätökset voivat johtaa vieraannuttamisen voimistumiseen. Apua pyytävä asiakas, vanhempi josta lasta vieraannutetaan, voi traumatisoitua,

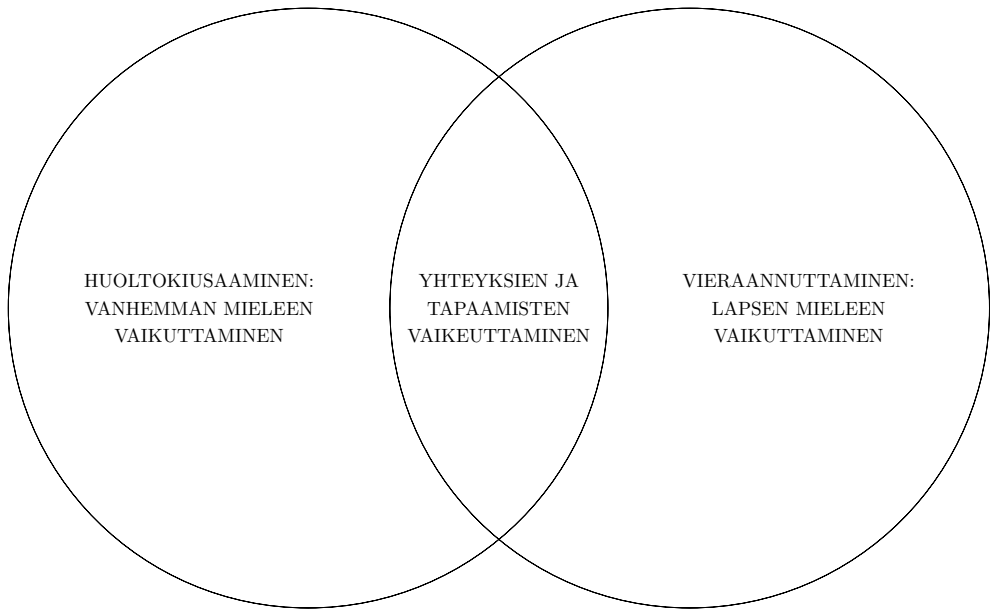
jos viranomainen sivuuttaa hänen avunpyyntönsä.

Seuraavassa luvussa pohditaan, mitä vieraannuttaminen on. Vieraannuttaminen kuvataan prosessiksi, jossa vanhempi pyrkii vaikeuttamaan lapsen ja toisen vanhemman alun perin hyvää suhdetta ja jopa katkaisemaan sen. Esipuheessa luvattu laajennus on: ”lapsi voi – vieraantua vanhemmastaan, ilman, että se on kenenkään ’syy’.” Selityksenä esitetään lapsen ja vanhemman suhteen selkeät ongelmat kuten vanhemman päihteiden käyttö. Kohdassa viitataan ymmärtääkseni englannin termiin *estrangement* (2). Olisi selkeämpää suomentaa *estrangement* etäännyntymiseksi eikä vieraantumiseksi (*parental alienation*). Kirjallisuudessa on yleensä katsottu hyväksi rajata vieraantuminen-termi tilanteisiin, joissa ei ole ollut objektiivista syytä vaikeuttaa lapsen ja vanhemman suhdetta. Tilanteita, joissa on piirteitä sekä etäännyntymisestä että vieraantumisesta, kutsutaan hybrideiksi (3–12). Tutkimuksessa on tuotu esiin erojen harmaita sävyjä muutenkin (esim. 13). Toisin kuin oppaassa esitetään, kirjallisuus kuvaa vanhemman ja lapsen suhteen murenemista rikkaammin kuin yksioikoisena vieraantumisena.

Vieraannuttaminen luonnehditaan joskus kiistanalaiseksi käsitteeksi. Niin tehdään myös oppaassa, mutta onko se tarpeen? Lapsen asioita ratkaistaessa johtavana periaatteena pidetään lapsen etua. Se on monesti tulkinnanvarainen ja kiistanalainen, mutta sitä ei tavata rummuttaa.

Kiistely johtuu vieraannuttamisen tunnistamisen haasteista ja siitä, että jotkut näkevät vieraantuminen-termiin ongelmallisena. He arvioivat, että sillä voidaan mitätöidä väkivaltaa tai kaltoinkohtelua kokeneiden äitien ja lasten uskottavuus. Äiti voi menettää huoltajuuden, jos kertoo kokemastaan ja isä vastaa syytöksellä vieraannuttamisesta.

Joan Meir on äänekkäimpiä vieraannuttamissyöttösten kriitikoita ja juuri mainitusta syystä.

Kuvio: Huoltokiusaaminen ja vieraannuttaminen.

Silti hänenkin mukaansa vieraannuttamista tapahtuu vaikka paljon harvemmin kuin esimerkiksi lapsen fyysisistä kaltoinkohtelua. (9–11.) Kriitikot voivat toisaalta todeta, että vieraannuttaminen on vakuuttava ja intuitiivisesti vetoava käsite (13). Oppaassa olisi ollut hyvä todeta, että myös kriitikot voivat pitää vieraannuttamista tosiasiana.

Samassa luvussa mainitaan uudempi käsite vieraannuttavat toimintatavat (*parental alienating behaviors*), joilla lasta vieraannutetaan toisesta vanhemmastaan (3–6, 13–15). Vieraannuttavat toimintatavat voi olla vieraantumista helpompi käsite sosiaali- ja terveystoimelle, sillä ne ovat selkeämmin tunnistettavia kuin lapsen mielen tila (6, 13). Tässä kohtaa on hyvä todeta seikka, joka todella saattaa sekaannuttaa: englannin termillä *alienation* voidaan viitata vieraannuttamisen prosessiin – kuten käsillä olevassa oppaassa – tai vieraantuneen lapsen mielen maisemaan (16). Asiyhteyden mukaan *parental alienation* suomentuu vieraannuttamiseksi tai vieraantumiseksi. Uudessa terminologiaehdotuksessa tällaista jakoa ei osoiteta. Tiivistetyksi ehdotus on, että *alienating behaviors* ovat vieraannuttavia toimia ja *parental alienation* on vieraannutun/vieraantuneen lapsen mielen tila. (5–6.)

Vieraannuttaminen kytketään oppaassa pakottavaan kontrolliin, jossa eron jälkeen toinen

vanhempi pyrkii rajoittamaan toisen vanhemman elämää. Asia on ajankohtainen, sillä oikeusministeriön tilaamassa selvityksessä ehdotetaan pakottavaa kontrollia säädettäväksi rikokseksi psyykkisenä väkivaltana (17). Aloite on kannatettava. Termi tulee englannin kielestä (*coercive control*), ja sitä käytetään myös vieraannuttamiskirjallisuudessa. Vieraannuttamisen yhteydessä olisi silti luontevaa puhua huoltokiusaamisesta pakottavan kontrollin yhteydessä tai sijaan. Huoltokiusaaminen on erotilanteen mahdollistama vanhemman henkistä väkivaltaa toista vanhempaa kohtaan.

Kuvio havainnollistaa, kuinka huoltokiusaaminen kohdistuu vanhempaan, vieraannuttaminen lapseen ja kuinka yhteyden- ja luonapidon vaikeuttaminen osuu molempiin. Tilanteesta riippuen vanhempaan kohdistuu huoltokiusaamista ja/tai lapsen vieraannuttamista. Vieraannuttamiseen liittyy yleensä lapsen yhteyden- ja luonapidon vaikeuttamista. Tällöin vieraannuttaminen on myös huoltokiusaamista. Koulukiusaamisen tapaan huoltokiusaaminen voi olla erittäin kovaa henkistä väkivaltaa. Kuvio on mukailtu Isät lasten asialla ry:n oppaasta Mitä on ja miten tunnistaa vieraannuttaminen? (18).

Toisessa (ja neljännessä) luvussa huomauteetaan, että vieraannuttava vanhempi voi olla myös tapaaajavanhempi, jonka luona lapsi ei pääsään-

toisesti asu. Vieraannuttamisen vahingollisuudesta lapsille osoitetaan artikkeli ”Harman ym. 2018” (14). Se on unohtunut lähteistä.

Kolmannen luvun aihe on vieraannuttamisen tunnistaminen. Työkaluksi suositellaan hypoteesiajattelua. Ammattilaisia kehoitetaan pohtimaan tilanteelle ennakkoluulottomasti erilaisia selitysmalleja eli hypoteeseja, muodostamaan niitä yhdessä tutkittavien kanssa ja testaamaan niitä moniammatillisessa työryhmässä. Hypoteeseja voivat olla muun muassa väkivalta, vieraannuttaminen tai lapsen oireilu vanhempien ristiriitojen takia. Ohje on luopua ongelmakeskeisyydestä, määrittellä ongelmat uudella tavalla ja lähestyä ongelmia hypoteesien kautta. Hypoteesit ovat alustavia tulkintavaihtoehtoja ja johtolankoja, jotka parhaimmillaan ohjaavat ammattilaisia oikeaan suuntaan. Nähdäkseni käytännön työ hyötyisi selkeämmistä ohjeista: miten hypoteesi hylätään, miten päädytään lopulliseen näkemykseen tai pitääkö sellaiseen päätyä.

Oppaan lopussa on kysymyslomake vanhemmille, jolla ammattilainen voi konkreettisesti selvittää tilannetta. Lomake on epäilemättä hyödyllinen vieraannuttamisen tunnistamisessa. Kysymyksiä on kokeiltu asiakastyössä.

Kirjallisuudessa on esitetty menetelmiä vieraannuttamisen tunnistamiseksi kuten Bakerin malli (3–7, 19). Niitä ei hieman yllättävästi osoiteta saati esitellä.

Neljännän luvun otsikko ”Oikeudellinen näkökulma vieraannuttamisen ilmiöön” askarruttaa. Eihän puhuta väkivallankaan ilmiöstä vaan väkivallasta. Lapsen ja tapaajavanhemman yhdessäoloa opastetaan edistämään pienin askelin, jos lähivanhemmalla on ”ilman tukea” (näyttöä) jäävä huoli esimerkiksi kaltoinkohtelusta. Se ”on tietysti moraalisesti väärin tapaavaa vanhempaa kohtaan mutta usein ainoa toimiva keino”. Viitettä ei osoiteta ajatukselle, että keino olisi toimiva. Opastus merkitsee, että lapsen ja vanhemman yhdessäolo tulee minimoiduksi pitkäksi aikaa, kun esitetään huoli kaltoinkohtelusta, saadaan sille näyttöä tai ei. Yllättävin ajatus on, että oikeuden tulisi noudattaa ”moraalisesti väärää” toimintatapaa. Odottamaton näkemys on myös, että vaikka vanhempi perusteettomasti estäisi lapsen ja toisen vanhemman yhteydenpidon, niin silloinkin saattaa olla lapsen edun mukaista säilyttää lapsen lähihuoltajuus lähivanhemmalla. Tuleehan huollon turvata ”myönteiset ja läheiset

ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä” (lain lapsen huollosta ja tapamisoikeudesta 1 §). Ohjeissa on mietittyttävää asenteellisuutta: ”Vanhemman huoliin tulee suhtautua – – tyypillisesti muuna kuin vieraannuttamisena”, kun toinen vanhempi syyttää toista vieraannuttamisesta. Ajatusmalli eroaa edellisessä luvussa suositellusta ennakkoluulottomasta hypoteesiajattelusta. Sovittelu ja väliaikaiset sopimukset todetaan hyvinä keinoina edetä. Tämänkään väitteen tueksi ei esitetä tutkimustietoa. Luvun ohjeiden taustalta tuntuu puuttuvan tutkimus. Luvussa ei ole ainuttakaan viitettä tutkimukseen.

Luvun ohjeet voivat pelata vieraannuttajan pussiin. Kuvatun kaltaisista käytännöistä saattaa juontua esipuheen kuvaus, kuinka vieraannuttamisen uhrit eivät ole saaneet apua oikeudesta. Olisin toivonut oppaan otsikon hengessä näkökulmia lainsäädännön, oikeuskäytännön tai perheoikeuden kehitystarpeista vieraannuttamisen estämiseksi ja vieraannutettujen lasten auttamiseksi. Tulisiko lainsäädännössä mahdollistaa kirjallisuudessa kuvattuja ja viidennessä luvussa pohdittavia interventiot vieraannuttamisen katkaisemiseksi? Tällaisia näkökulmia tai kysymyksiä ei pohdita. Hyvää luvussa on korostus, että lapsen oikeudessa kertomaan tulee suhtautua varovaisesti manipuloinnin mahdollisuuden takia.

Oppaan mielenkiintoisimpia aiheita ovat viidennen luvun interventiot, joilla pyritään katkaisemaan vieraannuttaminen. Perinteiset yksilöterapiat eivät toimi vieraannuttamistilanteissa. Niiden sijaan kirjallisuudessa on raportoitu onnistuneista jälleenyhdistämisterapioista (esim. 20). Interventio voi koostua esimerkiksi oikeuden päättämästä lähihuoltajuuden vaihdosta ja leirimäisestä intensiivijaksosta, jolla lapsia tuetaan rakentamaan uudelleen suhde toiseen vanhempaansa. Kirjoittavat esittelevät tällaisia interventioita ja niiden tuloksia. He kritisoivat interventioiden tutkimusasetelmia muun muassa kontrolliryhmien puutteesta ja katsovat, että interventioiden toimivuudesta ja turvallisuudesta ei ole vakuuttavaa näyttöä.

Satunnaistettu koe olisi tietenkin toivottava tutkimusasetelma. Sellainen olisi varmaan tehty, jos oikeus suostuisi arpomaan, kuka lapsi määrätään osallistumaan interventioon ja kuka ei. Jaan kirjoittajien ajatuksen tutkimusasetelmien puutteista.

Vieraantuminen tapaa pahentua ajan myötä, mutta interventioissa vieraannuttaminen on useimmiten saatu katkaistua. Jos mitään ei tehdä, lapsi altistuu ankaralle henkisellevä väkivallalle vieraannuttajan huollossa. Tätä tunnettua rasi- tusta tulisi verrata epävarmuuteen interventio- iden mahdollisista haitoista. Kirjallisuudessa ei ole raportoitu merkittävästä sellaisista, mutta kokemusta ja tietoa on vielä vähän. En itse nä- kisi kontrolliryhmän puutetta ehdottomana este- enä käytännön johtopäätöksille tällaisessa ti- lanteessa. Interventiopohdinnat jäävät Suomes- sa teoreettisiksi, sillä meillä oikeus ei ilmeisesti voi määrätä lasta kuvatonlaiseen interventioon (kahdeksas luku).

Vieraannuttamisen ennaltaehkäiseminen, van- hempien ja lasten tai nuorten kanssa työsken- tely sekä ammattilaisen omasta hyvinvoinnista huolehtiminen ovat oppaan loppuosan aiheita. Toisen vanhemman kontrolloiva käytös ja lapsen vieraannuttaminen ovat usein alkaneet jo ennen vanhempien eroa. Toinen vanhempi on saattanut jo ennen eroa sanella, miten toisen vanhemman tulee olla lapsen kanssa ja muutenkin kontrol- loida heidän suhdettaan (kuudes ja toinen luku). Ideaalia olisi osata toimia jo tällöin tai ainakin mahdollisimman aikaisin.

Mielenkiintoinen ja tärkeä huomio Turva- hankkeessa on ollut vieraannuttavan toiminnan ylisukupolvisuus eli vieraannuttavan toiminta- mallin periytyminen (seitsemäs ja kahdeksas luku). Se korostaa vieraannuttamisen ennaltaeh- käisyn tärkeyttä (kuudes luku).

Positiivisimpia kohtia oppaassa ovat kahdek- sannen luvun konkreettiset ehdotukset lasten ja nuorten kanssa toimimiseen. Kauneusvirhe on neuvo, kuinka lasta voi avittaa puhumaan kysymällä, ”onkohan tämä sellainen asia, joka sinulla on ollut mielessä”. Johdattelu ei ole luo- tettava keino asioiden selvittämiseen. Jakson 8.1 ”Vieraannuttamisen vaikutukset lapsiin ja nu- oriin” päälähde on pro gradu -tutkielma. Olisi ollut suotavaa osoittaa arvovaltaisempia lähteitä kuten toisessa luvussa osoitettu viite (14). Halut- tiinko osoittaa kaikille helppolukuinen suomen- kielinen lähde? Lopuksi ammattilaista opaste- taan huolehtimaan omasta hyvinvoinnistaan.

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos (THL) jul- kaisi toissa vuonna oppaan sosiaalilautakunnan selvityksen laatimiseksi. Vieraannuttaminen ni-

mettiin siinä henkiseksi väkivallaksi, mutta muu- ten esitys jätti toivomisen varaa (21).

THL on aiemmin neuvonut lastenvalvoja lä- hisuhdeväkivallasta (22). Heitä opastettiin: Jos vanhempi kertoo kumppaninsa manipulointeen lapsia häntä vastaan ja kumppaninsa tekevän kaikki lapsiin liittyvät päätökset yksin toista vanhempaa kuulematta, niin se on merkki ker- tojan itsensä väkivaltaisuudesta. Ja: Lasta ei tule koskaan kuulla sen selvittämiseksi, mitä hän on mieltä asumisesta, tapaamisoikeuden laajuudes- ta, mitä kotona tai tapaamisissa tapahtuu tai onko perheessä ollut väkivaltaa. Lastenvalvojan tulee olla herkkä vaistoilleen ja havaitsemaan hienovaraiset vihjeet väkivallasta. (Mts:t 30–31, 57, 61.) Viranomaisia ei onneksi enää opasteta toimimaan vaistonsa perusteella, ja muutenkin kymmenen vuoden takaiset ohjeet ovat päälai- laan nykyisiin verrattuna.

ETKL:n opas on arvokas apu vieraannutta- misen kanssa tekemisissä oleville ammattilaisille. Vieraannuttaminen voi traumatisoida sekä lap- sen että vanhemman. Oppaassa kuuluu huoli vie- raannuttamista kokeneiden lasten ja vanhempien voinnista sekä yhteiskunnan järjestelmien ky- vystä auttaa vieraannuttamisen uhreja. Saman- tapaista huolta palvelujärjestelmien kyvystä auttaa lapsia ja suhtautumisesta tapaajavanhem- muuteen – lastenpsykiatrista erikoissairaanhoi- toa lukuun ottamatta – on esitetty tuoreessa so- siaalialan väitöskirjassa (23). ETKL:n oppaassa on joitain puutteita mutta paljon enemmän ansioita. ETKL:n ohjeet ovat tavaton edistysas- kel muun muassa THL:n oppaisiin verrattuna. ETKL:ssä on tehty erittäin tärkeä työ oppaan laatimisessa. Onnittelten tekijöitä.

LÄHTEET

- (1) Vaitomaa, J., Rautio, S., Hietanen, P. Tunnista, puutu ja auta – opas vieraannuttamisen tunnistamiseen ja perheiden auttamiseen. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry; 2023. Luettu 25.4.2023. <https://issuu.com/ensijaturvakotienliitto/docs/tunnistapuutuuata>.
- (2) Kelly, J. B., Johnston, J. R. The Alienated Child. A Reformulation of Parental Alienation Syndrome. *Fam Court Rev* 2001;39, 249–266.
- (3) Baker, A. J. L. Parental Alienation and Empirical Research. Kirjassa: Lorandos, D., Bernet, W. (toim.) Parental Alienation – Science and Law. Springfield, IL: Charles C. Thomas; 2020.

- (4) Baker AJL. Reliability and Validity of the Four-Factor Model of Parental Alienation. *J Fam Ther* 2020;42,100–118. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.12253>.
- (5) Bernet W. Parental Alienation Terminology and Definitions. Kirjassa: Lorandos, D., Bernet, W. (toim.) *Parental Alienation – Science and Law*. Springfield, IL: Charles C. Thomas; 2020.
- (6) Bernet W, Greenhill LL. The Five-Factor Model for the Diagnosis of Parental Alienation. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 2022;61, 592–594. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2021.11.026>.
- (7) Fidler, B. J., Bala, N. Children Resisting postseparation Contact with a Parent: Concepts, Controversies, and Conundrums. *Fam Court Rev* 2010;48, 10–47. <https://doi.org/10.1111/j.1744-1617.2009.01287.x>.
- (8) Friedlander, S., Walters, M. G. When a Child Rejects a Parent: Tailoring the Intervention to Fit the Problem. *Fam Court Rev* 2010; 48, 98–111. <https://doi.org/10.1111/j.1744-1617.2009.01291.x>.
- (9) Meier JS. A Historical Perspective on Parental Alienation Syndrome and Parental Alienation. *J Child Custody* 2009;6, 232–257. <https://doi.org/10.1080/15379410903084681>
- (10) Meier JS. Getting Real About Abuse and Alienation: A Critique of Drozd and Olesen’s Decision Tree. *J Child Custody* 2010;7, 219–252. <https://doi.org/10.1080/15379418.2010.521032>.
- (11) Meier, JS. U.S. Child Custody Outcomes in Cases Involving Parental Alienation and Abuse Allegations: What Do the Data Show? *J Soc Welf Fam Law* 2020;42, 92–105. <https://doi.org/10.1080/09649069.2020.1701941>.
- (12) Scharp KM, Hall ED. Family Marginalization, Alienation, and Estrangement: Questioning the Nonvoluntary Status of Family Relationships. *Ann Int Commun Assoc*, 2017;41, 28–45. <https://doi.org/10.1080/23808985.2017.1285680>.
- (13) Johnston JR, Sullivan MJ. Parental Alienation: In Search of a Common Ground for a More Differentiated Theory. *Fam Court Rev* 2020;58, 270–292. <https://doi.org/10.1111/fcre.12472>.
- (14) Harman JJ, Kruk E, Hines DA. Parental Alienating Behaviors: An Unacknowledged Form of Family Violence. *Psychological Bulletin* 2018; 144, 1275–1299. <https://doi.org/10.1037/bul0000175>.
- (15) Harman JJ, Lorandos D, Biringen Z, ym. Gender Differences in the Use of Parental Alienating Behaviors. *J Fam Violence* 2020;35, 459–469. <https://doi.org/10.1007/s10896-019-00097-5>.
- (16) Warshak RA. Managing Severe Cases of Parental Alienation. 38. Annual Advanced Family Law Course (luku 59). Texas: State Bar of Texas; 2012. Luettu 16.5.2013. <http://www.warshak.com/store/cr48.html>.
- (17) Tolvanen M, Silvennoinen E. Selvitys henkisen väkivallan rangaistavuudesta ja vainoamisen oikeuskäytännöstä Suomessa. Oikeusministeriön julkaisuja, selvityksiä ja ohjeita 2023:20; 2023.
- (18) Mitä on ja miten tunnistaa vieraannuttaminen? Helsinki: Isät lasten asialla ry; 2020. Luettu 3.7.2023. http://www.isatlastenasialla.fi/wp-content/uploads/2020/10/Mit%C3%A4-on-jamiten-tunnistaa-vieraannuttaminen_Opas_ILA-1.10.2020.pdf.
- (19) Bernet W, Gregory N, Rohner RP, ym. Measuring the Difference Between Parental Alienation and Parental Estrangement: The PARQ-Gap. *J Forensic Sci* 2020; 6, 1225–1234. <https://doi.org/10.1111/1556-4029.14300>.
- (20) Warshak RA. Reclaiming Parent–Child Relationships: Outcomes of Family Bridges with Alienated Children. *J Divorce Remarriage* 2019; 60, 645–667. <https://doi.org/10.1080/10502556.2018.1529505>.
- (21) Pere P. Lapsi unohtui. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti*, 2022;59, 478–479.
- (22) Karhuvaara M, Kaitue S, Ruuhilahti S. Lähisuhdeväkivallan kartoittaminen ja siihen puuttuminen lastenvalvojan työssä. Tampere: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos; 2013. Luettu 5.7.2023. <https://www.julkari.fi/handle/10024/110522>.
- (23) Kylmäluoma A. Lastenpsykiatriseen osastohoitoon päätyneen lapsen polku sekä avun ja tuen tarpeiden tulkitseminen palvelujärjestelmässä. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 250. Kuopio: University of Eastern Finland; 2021.

PEKKA PERE
Yliopistonlehtori
DPhil (Oxfordin yliopisto), VTL
Aalto-yliopisto
Matematiikan ja systeemianalyysin laitos